

## CĂTRĂ ĂNTRIBAREA TI AUTONOMIA A PINDULUI

PROF. D-R VANCIO CHENCOV

UNIVERZITATI ALJU CHIRIL SHI METODI DI SCOPJA, FACULTATI TI FILOSOFII

Ahurhinalui di la muntii Gramosti, sinurlu anamisa di Epir shi Machidunia gheografică pisti anăłtsăłji muntsă Smolica shi Vasilitza, dipunindalui ănghios cătră Sud cu tsi s-formeadză sinurlu anamisa di Epir shi Tesalia, s-află nai ma marli masiv di muntsă dit Grătsii - Pindu. Cu a lui analtsă muntsă, Pindu easti un sinur natural anamisa di reghionili gheografitsi Epir, Machidunia shi Tesalia. Tu idghiul chiro, anăłtsăli cipitii a muntsălor di Pindu suntu puncturli cari dispartă ma multi natsiuni balcanitsi. Ma exact, Pindul easti un sinur natural anamisa di populu arbinisescu shi gărtsescu. Pi pădzli di Nord-Datlu a Pindului, tu partea di Costur s-ănpartă populu machedonescu shi grătsescu. Ma, cara s-u mutrim compozitsia etnică a populatsiljei dit horli di pi muntsăli di Pindu, va s-videm că la aestu „sinur anamisa di natsiunili“ dominant eara un altu popul – Armănji.

Tu cartea impozantă “Armănji – metropoli shi diasporă”, autorul Asterios Cucudis ăngrăpsi: “*Moscopole eara ună turlii di Erusalim tu istoria armănească: magnific, un căsăbă ănpin di bană, un tsentru economic shi cultural cari cu aspărdzearea a lui shi fudzearea a fumeilor di aclo, pisti tut tu Balcan shi ma larg, adrară multi colonii armăneshtsă. Ma, aestu Erusalim nu eara tăxitlu loclu - Canaan. Armănescul - Canaan s-adră ma-nghios tu partea di Sud, pi muntii Pind. Tuti hori nafoară di Pind undzea ca planeti ică sateliti tu sistemlu solar, ma tsentrul, fără di altă, eara Pind.*”<sup>1</sup> Dealieha, Pind reprezentă nucleul, inima a popurul armănescu. Căsăbălu Metsova (Aminciu) la Pind shi ază easti nai ma mari loc armănescu din Balcan. Marea shi cu prosperitati, di un chiro, Samarina, easti nai ma analtul loc armănescu dit Grătsii shi un di nai ma analtili locuri pi Balcan iu nica băneadză oaminj. Tu partea machedonească al

---

<sup>1</sup> Asterios Cucudis, Власите – Метрополи и дијаспора (Превод, предговор и коментари: Никола Минов), Скопје 2013, 68.

Pind, tu reghiunili tu partea di Sud ali Machidunia, nica există chischinili locuri armăneshtsă Avdela, Pirivoli, Zmixe shi ashî ma ânclo. Di aesti zoni armăneshtsă dit Pind, inshiră multi personalitâts cari au alâsată mari semnu tu isturia a Balcanlui. Fumelji di Pindu suntu shi fratslji Ianachia shi Milton Manachia dit Avdela – protslji chinematografi din Balcan. Tu hoara Siraco, pi muntili di masivlu al Pind, Peristerea, easti faptu un di protslji premieri a Vāsiliiljei gärtsească, Ioanis Coletis. Lungă eara lista a eroilor natsionali ali Gārtsii shi ali Sārbii, cum shi a oaminjlor di shtiintsă cari eara faptsă shi criscuts tu locurli armăneshtsă di Pindu.

Terenili pit muntsă shi greaua agiundzeari pănă di locurli di Pindu, au giucată ună roljă importantă tu formarea a caracterlui shi moduslu di bână a Armănjlor di Pind. Tu anlu 1160, cându cālitura pit reghiunili grātseshtsă di Bizantii, spanjolu Uvreu Beniamin de Tudela, u duchi prezentsa a populatsiljei armănească shi ângrāpsi: *“Pi aeshtsă muntsă bāneadză un popul cānāscut ca armănescu. Armănji suntu multu rapidi shi s-di-pun dit muntsălji ta s-li calcă teritorili gārtseshtsă. Cană nu poati salumtă cu elji shi cană di vāsiljeadzlji nu putu s-lji bagă sum dominatsia a lui.”* Idghia, tu chirolu a dominatsiljei otomană, Armănji di Pindu ca dervengiats (apuratori a cāljluror pit muntsălji shi ma importatili cāljluri comertsiali) bāna cu ună mari autonomii. Ti exemplu, la anlu 1659, ună grupă di hori armăneshtsă di partea di Sud a Pindului au apruceată privileghii spetsiali di partea a autoritātsilor otomani, cu tsi reghiunea di Metsovo avea ună mari autonomii shi ādreptu ti auto-guvernari. Ca ună consecventsă a statuslui di privileghii, reonlu tut eara proclamat ca un loc ayisit shi aveari nicārtitā a ayisitslor cāsābadz Meca shi Medina, ashî cā beiurli shi spahiilji turtseshtsă tu vitsinami nu putea s-interveneadză tu lucrili locali shi s-u stuhinā populatsia, a bānātorlji u avea tutā libertati s-rezolveadză problemi locali.<sup>2</sup>

Eliminarea a dominatsiljei otomană tu Turchia europeană dupu Protlu polim balcanic li activă tendentsiili autonomisti shi a Armănjlor dit Pind. Di ispeti ca shtea cā cu ânpārtsarea a locurlor otomani, Pind va s-hibă parti di Grātsii, ună parti di populatsia armănească ahurhi s-caftă solutsii alternativiti ti yinitorlu a lor. Intelighentsia armănească shtea cā realitatea tu Balcan shi constelatsiili a relatsiilor internatsionali nu eara tu interes a realizariiljei a idealui - adrari un stat armănescu. Di aclo, tu chirolu a negotsierlor diplomatitsi ti aflari ună cali ti insheari di criza di Balcan, natsionalishtsălji armăneshtsă bāgară mări eforturi tă s-tsānă ună njicā parti

---

<sup>2</sup> Ibid, 74-75, 101-102.

tsi u amintară tu chirolu a dominatsiljei otomană. Ashi, di meslu shcurtu până meslu aprir anlu 1913, ună delegatsii di trei Armănji (Yiorghi Murnu, Iuliu Valaori shi Nicola Papahagi) ahurhiră ună tură diplomatică tu nai ma importantili tsentri europeani. Pi ningă atsea, cu broshura “Machedonia a Machedonjlor“, delegatsia căfta Machedonia s-organizeadză ca stat autonom cu cantoni, dupu modelu ali Elevetsii, cari va s-hibă neutru shi iu tuti natsiuni va li aibă tuti ăndrepturi di pisti shi limba di dadă. Di ispeti că idea nu eara aprucheată di la vāsiliili europeani, delegatsia promovă ună nauă formulă di organizari politică a Armănjlor, scljeama, adrari Federatsii arbinishească-armănească, iu, ca un canton va s-hibă intrată shi zona di Pindu, iu băna majoritati Armănj.<sup>3</sup>

Ashi cum s-ashtiata, turneia a delegatsiljei armănească nu deadi rezultati, ma aestă nu vrea s-dzăcă că easti dipisită vrearea ti autonomii a Pindului.

Ună nau shansă ti realizari a yislui a popului armănescu di Pind s-dishclisi tu chirolu di Protlu polim mondial. Ăn diferentsă di populatsia armănească cari băna aproapea di frontul machedonescu shi cari direct li duchiră tuti nibunilji tsi li purta polimlu, Armănjli din Pind u ufilisiră neutralitatea ali Gărtsii tă s-u tsănă irinjea relativă tu a lor locuri pit muntsălji. Ma, intrarea ali Grătsii tu Protlu polim mondial di partea ali *Entante* pi 30 di ciarshear anlu 1917, shi, ninti tut, ocupatsia italiană al Epir tu prota parti di ciarshar idghiul an, lu dishtiatară vecljul spirit shi a Armănjlor di Pindu.

Armănjli dit Pind eara ghini cănăscuts cu atsea tsi s-fătsea tu Arbini-shii, tu prota giunitati a anului 1917, cându partnerlji di Aliansa - Frantsia shi Italia, independent un di alantu, mutrea s-li redefineadză sinurli arbinisheshtă shi s-creadză nali stati pi teritoria arbinishească. Tu aestu contextu, partea a populatsiljei armănească di Pind, cari nu vrea s-armănă sum dominatsia grătsească, mutrea s-li ufilisească nalili relatsii di pi teren, tă s-u realizedză veacljea idei ti independentsă ică autonomia a Pindului. Ashi, cându trupili italicheshtă intrară tu Pind nu eara aprucheatu ca dushmanj. Contra di atsea, eali fură ashtiata cu lilici, cu cāntari cāntits italicheshtă, cu hlambură italicească shi discursuri ofitsiali pi limba latină. Sigura, ashtiatarea a ocupatorlui cu lilici nu easti ună nau practică shi atsea poati s- interpreteadză ca un actu di auto-protectsii. Ma, cu tuti

---

<sup>3</sup> Никола Минов, Власите и Балканските војни, 100 години од Балканските војни, Прилози од научниот собир одржан на 3-4 декември 2012 година, МАНУ, Скопје 2013, 474-475.

aesti, cara s-analizăm cari fură ânclo jgljoatili a Armânjlor di Pind, lishor va s-videm că călduroasa ashtiptari a armatâljei italichească fu reflexii a sentimentilor a populatsiljei locală, cari armata italichească nu u videa ca un dushman, ma, contra di atsea, u videa ca un liberator.

Aestă pertseptsii tu ma mari parti easti rezultat di pistipsearea tradițională a Armânjlor di Pind ti a lor rādātsini comuni, rimljeană, cu populu italicheșcu. Ashi, nica la anlu 1821, academiclu frantsuzescu François Pouqueville bāgă ergu că “Megaloarmânjli, cāri pānă dzālili a noastri bāneadză tu muntsālji anāltsă din Pind ... s-consideradză, fāră s-da vāră provă istorică, nipotslji a armatâljei al Pompei.”<sup>4</sup>

Dupu idghiul autor, Armânjli cari lu au adrată Moscopole “s-consideradză ca dzānucljul a unāljei colonii cari viniră di Quintus Maximus ân Taulania ... shi tuti ghinsi armāneshtsă cu pirifanji u aproachi numa *Roumounis* ică Rimianj.”<sup>5</sup> Vāră dzatsi anji ma-amānat, la anlu 1831, consulu frantsuzescu din Sārūnā, Esprit Marie Cousinéry āngrāpsi cā Armānji “va-lji cunushtets dupu limba a lor. Elji nica cu pirifanji u zburāscu limba latină shi cara s-lji āntribats: Di tsi natsii hits? Elji cu pirifanji apāndāsescu: *Rouman*.”<sup>6</sup>

Dupu tuti aesti, lishor poati s-veadā ti tsi ocupatsia italichească tu Pindu, di partea a populatsiiljei armānească eara vidzutā ca efortu ali dada Roma ti liberari a agārshitilor fumelji.

Ocupatsia italichească al Pindu eara ma putsān di doi mesh. Cu tuti aesti, aestă shcurtā perioadă di „libertati” eara duri populatsia armānească s-nu li aproachā eforturli ti alāxeari a situatsiiljei actuală. Profesorlu Nicola Nibi pi 23 di alunar, anlu 1917, pitricu carti a dascaljlor armāneshtsă di Epir, tu cari, di cāndu u vidzu constelatsia a relatsiilor internatsionali, dupu cari eara evident cā Pindul dinznāu va s-hibā turnat ali Grātsii, da concluzii cā “dupā tsi vinirā italianjli sh-noi le duchim gustul a libertatiljei shi arāhatiljei. Canā nu nā li amārashti dzālili. Aestā banā easti dulsi shi vru-tā shi va s-lucrām s-u tsānem”. Shi nica actsenteadză ca Armānji di Pindu cara s-cadā diznāu tu mājli gretseshtsă, atumtsea elji va s-hibā multu lishor denatsionalizats.<sup>7</sup>

<sup>4</sup> Никола Минов, Влашкото прашање и романската пропаганда во Македонија (1860-1903), Скопје 2013, 20.

<sup>5</sup> Ibid.

<sup>6</sup> Валериу Папахаци, Аромански Студии, Скопје 2017, 131.

<sup>7</sup> Stoica Lascu, Evenimentele din Iulie-August 1917 în regiunea munților Pind – încercare de creare a unei statalități a Aromânilor. Documente inedite și mărtu-

Tu aestu contextu, putem s-li analizăm shi seria di cãrtsã shi telegrami tsi Armãnjli di Pind li pitricurã la reprezentantsãlji a Mãrlor puteri di la 22 pãnã la 30 di alunar, anlu 1917. Faptul cã armata italicheascã lipsea s-tragã di Pindu, shi cã tu loclu a lor Pind va s-agiungã trupili grãtseshtsã loiali al Elefterios Venizelos lu razbunarã spiritlu liberal a bãnãtorlor di Pindu. Di aestu motiv, autoritãtsli di Pind, pitricurã 12 di telegrami pãnã la conzuli, prots-minishtsrã, minishtsrã ti lucrì externi icã prezidintsã ali Frantsii, Mariljei Britanii, Italiì, Rusii, Belghii shi Statili Uniti ali Americii. Tu prota telegramã di Metsova, 26 di reprezentãntsã a popului armãnescu di Pind, inclusiv shi cãnãscutlu chinematograf, Milton Manachia, lu plãcãrsescu guvernul frantsuzescu, tu yinitor cãndu va s-determineadzã sinurli pi Balcan, s-lji ljea tu videari shi Armãnjli di Pindu. Tu unã parti di alanti telegrami, Armãnji di Pind, caftã unii fratseascã cu Italia, ca garantisii ti apurarea a ăndrepturìlor natsionali armãneshtsã, apurari di tendentsiili ti dominari a natsiunilor vitsini shi definitiv rezolvari a ăntribariljei armãneascã, tu sinfunilji cu aspiratsiili armãneshtsã.<sup>8</sup>

Plãcãriili a reprezentantsãlor armãneshtsã din Pind, ti jali, nu furã ap-rucheati. Intrarea ali Grãtsii tu polimlu di partea a Antantãljei fu multu ma atractivã optsioni ti partnerlji, ashì cã shi yinitorlu a Armãnjlor eara alãsat nanaparti, di cari profitã Grãtsia. Tu aestu contextu, trupili italicheshtsã lipsea s-hibã trapsi di Pind shi Epir, a tu loclu a lor lipsea s-agiungã armata venizelista grãtseascã.

Confrontats cu naua ocupatsii gãrtseascã, reprezentantsã a popului armãnescu di Pindu adusirã unã detsizii ti unã jgljoatã disperatã. Pi 29 di augustu, anlu 1917 fu adrat un Comitet di 7 membri, cari, tu Samarina, u proclamarã independentsa a Cantonlui armãnescu di Pindu. Pi ningã atsea, eara mutatã shi hlambura armãneascã a Pindului autonom, cari avea tu mesi lupoanja di Roma, ănvãrligatã cu bueili tricolori italicheshtsã.

Exact aestu actu di 29 di augustu, anlu 1917 easti evenimentul printsi-pal a "autonomiljei di Pindu". Ma, aestã autonomii nu eara unã creatsii di stat, tu sensul real a zborlui. Canã stat nu u pricãnãscu autonomia di Pindu, nitsi problema a autonomiljei armãneascã nu eara consideratã serioz di Mãrli puteri. Contra di atsea, dinãshunã dupu tsi Comtetlu temporar pitricu telegramã adresatã ti comesarlu ghegeneral italicheescu di Ianina, Dr. Francesco Fazio, cu cari lu informeadzã cã Armãnji di Pindu proclamarã

---

rii. Studiu istoriografic și arhivistic, Revista Română de Studii Eurasiatice, III/1-2, Universitatea Ovidius Constanța, 2007, 154-155.

<sup>8</sup> Ibid, passim.

formari a cantonului armănescu tu Pind, reprezentantsălji diplomatitsi, tu colaborari cu a lor coleganj Romănj, adrară ma multi lucruri cu cari vrea s-li astingă tendentsiili separatistitsi a Armănjlor. Al reprezentantul a Comitetului temporar, Alchibiad Diamandi, dishclis lji dzăsiră că Armănji alutusiasiră cu proclamarea a autonomiljei shi că aestu actu nu-ari s-hibă sustsănut nitsi di Italii nitsi di Romăni. Evident, tu nalili regroupări a puterlor a Antantăljei, Italia nu vrea s-confronteadză cu Mărli puteri shi s-ducă contra ali Grătsii cu atsea tsi va-u protejadză ântribarea armănescă. Di aestă ispeti, aspiratsiili a Armănjlor ti autonomia di Pind eara giudicati nica di ahurhită.

Autonomia di Pind, cum au spusă shi partitsipantsilji directi a evenimentilor, “nu există nitsi trei dzăli.”<sup>9</sup> Tu loclu a armatăljei italichească, tu Pindu viniră trupili niregulari grătseshtsă, cari diună oară ahurhiră s-lji calcă autonomishtsălji Armănj, di cari ma multsă eara băgats tu ahăpsi, altsă eara avinats tu exil, născăntă singuri furdziră s-nu s-confronteadză cu Gretsli, că di guvernul gărtsescu eara vidzuts ca “organi a propagandăljei italichească.”<sup>10</sup>

Tu soni, putem să spunem că ti autonomia Pind, ică, ti idea ti autonomia di Pindu lipseashti s-facă ma ahăndoasi cercetări. Easti dealihea că ideia nu fu realizată, shi actul cu cari eara proclamată nu eara sustsănut di factorlji polititsi, balcanitsi shi european. Cu tuti aesti, faptul că elementul dominantu al Pindu-Armănji, u băgară ântribarea ti autonomii, lu demostreadză spiritlu liber shi evident u spuni vrearea a lor ti organizari politică independentă.

---

<sup>9</sup> Delapind, Convorbire cu d. Guli Papageorge Samarineanu, unul din promotorii independenței Pindului, Peninsula Balcanica, V/7-8, noembrie-decembrie 1927, 115.

<sup>10</sup> Кочо Сидовски, Народот со многу татковини, Историја на Ароманците од Средниот век до 1918, Скопје 2013, 353.

**BIBLIOGRAFIA:**

- Delapind (1927), Convorbire cu d. Guli Papageorge Samarineanu, unul din promotorii independenței Pindului, *Peninsula Balcanica*, V/7-8.
- Кукудис, А. (2013), Власите – Метрополи и дијаспора (Превод, предговор и коментари: Никола Минов), Скопје.
- Lascu, S. (2007), Evenimentele din Iulie-August 1917 în regiunea munților Pind – încercare de creare a unei statalități a Aromânilor. Documente inedite și mărturii. Studiu istoriografic și arhivistic, *Revista Română de Studii Eurasiatice*, III/1-2, Universitatea Ovidius Constanța.
- Минов, Н. (2013), Власите и Балканските војни, *100 години од Балканските војни, Прилози од научниот собир одржан на 3-4 декември 2012 година*, МАНУ, Скопје.
- Минов, Н. (2013), Влашкото прашање и романската пропаганда во Македонија (1860-1903), Арс Либрис, Скопје.
- Минов, Н. (2011), Изгубената Влахија, Гласник на Институтот за национална историја 55.1-2.
- Minov, N, (2011), The Aromanians and IMRO, *Macedonian Historical Review* 2.
- Minov, N. (2012), The War of Numbers and its First Victim: The Aromanians in Macedonia (End of 19<sup>th</sup>-Beginning of 20<sup>th</sup> Century), *Macedonian Historical Review* 3.
- Папахаци, В. (2017), Аромански студии, Скопје.
- Сидовски, К. (2013), Народот со многу татковини. Историја на Ароманците од Средниот век до 1918, Арети Сидовска, Скопје.